

Van plot tot complot; narratieven, tijd en psychose

1. Inleiding

In dit paper zal ik bekijken wat Ricoeurs werk voor inzichten kan bieden in de ervaring van de psychose.

Ricoeur houdt zich niet met de psychose of de psychotische ervaring zelf bezig, maar in hoofdstuk 11, *The Narrative Function* van Ricoeur (1981) bespreekt hij een visie op narrativiteit die voor een uiteenzetting over de psychose verdienen kan zijn. Ik zal dit hoofdstuk uit Ricoeur (1981) parafraseren in paragraaf 2 zodat het daarna als *framework* kan dienen voor een bespreking van de psychose. In paragraaf 3 zal ik enkele elementen van de psychose bespreken, met name de psychotische tijdservaring. In paragraaf 4 zal ik deze met behulp van Ricoeurs benadering (1981, 1988) nader uitwerken.

Ik zal concluderen dat de psychotische levensvorm geen narrativiteit kent op dezelfde manier als in de ‘gewone’ levensvorm. In paragraaf 5 schets ik met behulp van Ricoeur (1988) hoe deze psychotische levensvorm er dan wel uitziet. In paragraaf 6 ten slotte bekijk ik hoe de overgang van psychotische wereld naar normale – narratieve – wereld kan verlopen wanneer we Ricoeur en de uitleg die ik aan hem geef, serieus nemen.

2. Ricoeur over narrativiteit

Ricoeur laat in *The Narrative Function* zien dat narrativiteit de levensvorm is waar historiciteit en fictionaliteit beide toe behoren (p. 288). Hij betoogt dat op twee niveaus geschiedschrijving en literair-fictionele verbeelding met elkaar verweven zijn: op het niveau van het verhaal op zichzelf (d.w.z. het niveau van de *sense* of structuur) en op het niveau van de referentie, die ik nu beide zal bespreken.

2.1. Sense

Op het niveau van de *sense* keert Ricoeur zich tegen de zogenaamd ‘objectieve’ geschiedschrijving die de geschiedenis tot een verzameling data wil reduceren (p. 276). Historische data krijgen pas vorm als ze zo worden gerangschikt dat er sprake is van een verhaal met een **plot**. Het plot, en de richtinggevende handelingen, ontwikkelingen en gebeurtenissen in de tijd zijn niet reduceerbaar tot objectieve data. Er is geen geschiedenis zonder verhaal volgens Ricoeur.

Ook fictionele verhalen kunnen niet zonder narrativiteit. Ricoeur betoogt dat de analyses door Greimas van verhalen in tijdloze structuren toch een chronologisch of narratief moment nodig hebben. Het narratieve plot (of in de termen van Greimas, de *test* of *épreuve*) blijft een noodzakelijk temporeel element om uit de structuur van een verhaal een feitelijk gebeuren af te leiden.

Zowel fictie als historie kennen volgens Ricoeur twee dimensies die samenkomen in het plot: een chronologisch episodische dimensie, en een configurationele dimensie. Iedere chronologische opeenvolging leidt tot een uitkomst of configuratie. Ricoeur zegt (p. 279): “Every narrative can be conceived in terms of the competition between its episodic dimension, between sequence and figure.” In de manier van vertellen en de wijze van ordenen van gebeurtenissen in deze chronologische opeenvolging zit een Kantiaans reflectief oordeel verscholen. Een verteller rijgt gebeurtenissen aan elkaar en schetst al doende een *figure* vanuit een zeker gezichtspunt (*point of view*).

2.2. Reference

Voor de *sense* van historische en fictionele verhalen is het plausibel dat deze in hun narratief-temporele structuur met elkaar overeenkomen. Wat betreft hun referentie is er ogenschijnlijk een groot verschil: geschiedenis verwijst toch naar de werkelijkheid, en fictie juist naar het onwerkelijk denkbeeldige? Volgens Ricoeur is er echter ook hier meer overeenkomst dan men op het eerste gezicht zou denken. Deze twee lijken vooral van een ander kaliber te zijn doordat ze verschillende maatschappelijke posities innemen. Maar, betoogt Ricoeur, als we nader analyseren wat een historicus en literator doen dan stuiten we wederom op een zelfde grondhouding.

De overeenkomst is terug te voeren op de historiciteit en het in-de-tijd-zijn van de narrator, of deze nou een historicus of een literator is. Beide ontwerpen narratieven, de ene op basis van documenten en 'objectieve' bronnen, en de ander vanuit de verbeelding. Hoewel het lijkt of de eerste daardoor een afbeeldend karakter heeft, en de tweede een verbeeldend karakter, komen deze twee met elkaar overeen doordat ze beide zowel een wereld ontwerpen als dat ze verwijzen naar deze ontworpen wereld. Deze scheppende arbeid is altijd geaard in een traditie en context die de verhalende arbeid zin en betekenis geven. De bepaling van wat een goed verhaal is, vindt in een 'communicatieve sfeer' plaats.

De geschiedschrijving scheidt, door uit de chaos van potentiële historische relevanties een geschiedenis of verhaal te construeren met kop en staart, aanloop en plot (p.290): "...in the chaos of facts, the historian determines the plots." Een historisch verhaal heeft dus een constructief ontwerpend karakter en is niet enkel een zuiver representatief geheel.

Ogenschijnlijk werkt de literator niet met feitelijkheden van de 'echte' wereld. Inderdaad verwijst een literair werk niet direct naar de 'echte' wereld op een manier zoals in het alledaagse of journalistieke taalgebruik gebeurt en beeldt een literair werk ook niet de psyche van de auteur af. Echter, net zoals een historisch verhaal, creëert een literaire tekst een nieuwe wereld en tegelijk met deze creatie refereert ze aan deze nieuwe wereld (zie o.a. H. 4 en 5 van Ricoeur, 1981).

2.3. Conclusie

Narrativiteit ligt aan fictie en historie (in de dubbele zin van het woord: het schrijven van geschiedenis, en deze geschiedenis zelf) ten grondslag, zowel wat betreft hun *sense* als hun *reference*. Sterker nog, volgens Ricoeur is het de interactie tussen deze twee vormen van narrativiteit die ons in-de-tijd-zijn bepaalt.

Enerzijds wil de historicus door afstand te nemen van het heden de wereld van het verleden opnieuw laten spreken, om zo verhalen voor het heden beschikbaar te maken die onze sfeer van communicatie kunnen verbreden en verbeteren (p. 295): "The historian retains from the past only what should not be forgotten, what is memorable in the strict sense. Now what is most worthy of being retained in our memories if not the values which governed the actions of individuals, the life of institutions, the struggles of the past?" Anderzijds refereert literatuur evengoed naar waarden: in verhalen wordt getoond hoe een wereld eruit zou kunnen zien.

Voorzover het historische verhaal een verhaal is dat de mogelijkheden van het menselijk bestaan laat zien – en daarmee geënt is op het fictioneel verhaal - is het een geslaagd verhaal. Omgekeerd is een fictieel verhaal pas geslaagd als het naar werkelijke essenties van in-de-wereld-zijn weet te verwijzen en daardoor naar het ideaal van "objectiviteit" streeft (p. 296).

3. Psychose en tijd

Ik gebruik hier de term psychose in een niet al te strak omliggende betekenis van het woord. In een handboek als dat van Cullberg (1984: 237) wordt over de psychose gezegd:

“Een persoon met een psychose is krankzinnig, psychisch ziek in de meest gangbare betekenis van het woord. Het contact met de werkelijkheid is verbroken en de interpretatie van de omgeving is dermate individueel geworden, dat deze niet zonder meer door iemand anders begrepen kan worden.”

In de psychiatrische diagnostiek worden de psychoses op allerlei manieren verder gedefinieerd en ingedeeld, maar ik zie hier af van nadere kwalificaties in termen van emotionele gemoedstoestand, uitlokkende factoren of verwachte prognose. Mij gaat het enkel om de psychose als waan, als wereldverlies en als hyperindividuele interpretatie.

Volgens mij zijn de psychotische interpretatie en de breuk met de realiteit gegrond in de andere manier waarop de psychoot zich verhoudt tot de wereld. Deze andere manier van in-de-wereld-zijn, kan ook gezien worden als een andere verhouding tot de tijd, oftewel een andere manier van in-de-tijd-zijn (vergelijk Heidegger, 1998: 295 e.v.). Ik zal nu wat nader ingaan op de psychotische tijdservaring om deze daarna in paragraaf 4 met Ricoeurs ideeën nader te beschouwen.

Autobiografieën van psychoses verhalen vaak over ‘verwarringen’ aangaande de oriëntatie in de tijd. Bijvoorbeeld Jong (2003: 69) schrijft:

“In mijn psychose leef ik in twee werelden. De echte wereld en een onechte wereld. Het is erg zwaar, want ik zit meer in de onechte wereld en daarin staat alles stil. **De tijd lijkt er stil te staan.** En de dagen van de week staan ook stil. Ik weet niet eens meer wat voor een dag het is of hoe laat het is [vet, WK].”

Gerrits (2005) schrijft:

“Op het schoolbord [in de isoleercel, WK] teken ik drie assen, met pijltjes om aan te geven hoe ze moeten wisselen van oriëntatie en lengte, en een klok met een dubbele pijl die aangeeft dat **de tijd ook terug mag lopen.** Met de drie bekertjes (staand voor de x, y, en z-as) begin ik de opdracht uit te voeren. Door minutieuze hoeveelheden uit elk bekertje te drinken en ze onderling een aantal maal te verwisselen, pas ik de ruimteïndicatoren -want een hyperdimensie is een spons en het complement van een spons is water - zodanig aan aan mijn lichaam en vice versa, dat ik wel vanzelf de volgende ruimte in moet glijden. Na dit spel met de bekertjes staar ik langdurig naar de klok, worstelend met de hardnekkige tijds-as. **De tijd treedt mijn lichaam binnen, via mijn ogen. .... De tijd staat stil.** Ik zit in het uurwerk van Chronos zelf.”

De ‘normale’ verhouding met de tijd is in de psychose doorbroken. De normale tijd lijkt iets objectiefs te zijn geworden waar de psychoot buiten staat (“De tijd treedt mijn lichaam binnen, via mijn ogen”). De psychoot staat niet meer op dezelfde manier in de tijd als andere mensen. Hij is niet meer op dezelfde manier aanwezig. Minkowski (2001: 276) zegt over een patiënt:¹

“He no longer situates his activity in time and no longer constructs a hierarchy of various questions in relation to the requirements of the present moment; he no longer can tell the difference between effort or relaxation. Everything has the same importance to him, he tells us...**Paul's personality categorically collapses in time;** it becomes impersonal, spiritless, and disjointed. We thus witness a real dislocation in time, if such an expression may be used....Basically, Paul does not pursue any goal; he no longer directs his personal effort in this way... He adopts a passive attitude in relation to the surroundings. His *élan vital* has weakened, we could say, adopting the concept of Mr. Bergson. One of us has insisted more particularly on the close connection that exists between the *élan vital* on the one hand, and the notion of time, more particularly that of the future, on the other. The *élan vital* always heads toward the future and is to us, therefore, a constituent of it. Where it weakens, a hole is formed in the psyche. This hole first and foremost concerns the notion of a future that has lost all of its meaning.”

---

¹ Weliswaar gaat het hier om een in termen van Minkowski autistische of schizofrene patiënt. Echter wat Minkowski hier beschrijft is eveneens van toepassing op de psychose.

Minkowski heeft het hier vooral over het ontbreken van een doelgerichtheid op de toekomst; het niet kunnen opgaan of niet kunnen doorleven van een groter richtinggevend verhaal waarin de eigen activiteiten ingevoegd zouden kunnen worden. De psychoot heeft geen toekomstverwachting zoals anderen die hebben. De houding ten opzichte van een verleden is ook veranderd. Blankenburg (1971: 88, 92) schrijft:

“Sie litt offenbar unter **einem Mangel an Kontinuität nach rückwärts**, aber unter einem solchen besonderer Art. Es handelte sich nicht um die Beziehung zum gegenständlich fassbaren Zeitablauf, etwa um mnestiche Störungen im engeren Sinne, und doch war das Verhältnis zur Vergangenheit in einer tiefgreifenden Weise verändert...”

In de fenomenologische psychiatrie wordt deze andere ervaring van tijd veelal uitgelegd als een andere ervaring van in de wereld zijn. De psychoot zou buiten deze gemeenschappelijke wereld met zijn *common sense* staan. In de volgende paragraaf zal ik bekijken hoe Ricoeurs narrativiteitstheorie licht op deze andere tijdservaring kan werpen.

4. Ricoeurs narrativiteit en het psychotische verhaal

Volgens Ricoeur zit verhalen vertellen in ons bloed, of met andere woorden, verhalen vertellen is een levensvorm of een manier van in-de-wereld-zijn. Waar Ricoeur vooral naar verwijst zijn de grotere en kleinere historische verhalen die de ronde doen, en de poëtische, tragische en komische fictieve verhalen die worden verteld en geschreven. Ricoeurs betoog geldt echter evengoed voor de kleinere verhalen die we over onszelf en de wereld vertellen, en waarmee we ons een individuele of groepsidentiteit toeëigenen. Ricoeur (1988: 246) schrijft:

“To state the identity of an individual or a community is to answer the question, “Who did this?” “Who is the agent, the author?”...The answer has to be a narrative...And the identity of this “who” therefore itself must be a narrative identity.”

Hoe kan nu het verhaal dat de psychoot vertelt over zichzelf en over zijn omgeving worden onderscheiden van andere verhalen?

Op het eerste gezicht lijkt het psychotische verhaal af te wijken doordat het niet waar is. Wie meent, zoals Gerrits en Jong dat doen, dat de tijd stil staat en een manipuleerbaar ding is buiten de eigen existentie, zal zijn verhaal afgedaan zien als waan die geen realiteitstoetsing kan doorstaan. Voor Ricoeur echter worden verhalen niet van elkaar gescheiden door hun al dan niet correcte representatieve karakter. Fictie en historie worden niet onderscheiden met een of andere vorm van waarheids criterium. Zowel historische als fictionele verhalen ontwerpen een wereld, die als wereld op zichzelf weliswaar minder of meer geslaagd kan zijn, maar waarbij het waarheids criterium of realistisch karakter niet de hoofdrol speelt.

Hieruit zou kunnen worden afgeleid dat het psychotische verhaal alleen maar minder geslaagd is in de zin dat er minder mensen naar luisteren en in meegaan. In een strijd van concurrerende verhalen komen sommigen door kracht en macht bovendrijven en degenen die dat niet doen hebben niet genoeg overtuigingskracht. Een dergelijke pragmatische visie op de waarde van verhalen is zeker van nut om inzicht in bijvoorbeeld het literaire bedrijf te krijgen. Ook de verspreiding van allerlei religieuze en openbaringsverhalen die psychotische trekjes hebben kan op die manier uitgelegd worden. Dan blijft echter nog onverklaard waarom we sommige verhalen en verhalenvertellers wel en andere niet psychotisch noemen.

Met Ricoeurs narrativiteit kunnen we het psychotische verhaal, en de psychotische ervaring wel kwalitatief onderscheiden. Het gewone verhaal, zowel het fictionele als historische, wordt volgens Ricoeur gekenmerkt door het **plot**, dat zowel een chronologische episodische dimensie kent als een configurationele. Deze episodische dimensie kan worden gezien als een ondersteuning in de diepte van de tijd voor de *figure* die daaruit voortkomt. Met andere

termen kan de episodische dimensie van de narratief de achtergrond of *ground* genoemd worden waartegen de *figure* afsteekt (met dien verstande dat de *ground* als intrinsiek temporeel moet worden begrepen). Het plot is de plausibele conclusie waar het verhaal naartoe leidt.

Zoals ik hierboven heb betoogd is de psychotische ervaring van tijd een andere. De psychoot staat los van verleden of toekomst, en voorzover hij een identiteit heeft kan deze niet op dezelfde manier uit de episodische dimensie van de narratief voortkomen. De psychoot kent wel een *figure* of configuratie, maar geen chronologisch episodische *ground*. De episodische dimensie of *ground* van 'normale' verhalen en 'normale' identiteiten is de temporele achtergrond waartegen het plot zich ontvouwt. In de psychose nu wordt die temporele *ground* of achtergrond deel van de (ruimtelijke) voorgrond. In het volgende citaat beschrijft Conrad (1958: 41) beeldend hoe in een paranoïde psychose de achtergrond niet langer vanzelfsprekend is en tot voorgrond wordt:

“Die Feldstruktur des Misstrauischen ist etwa zu vergegenwärtigen an der Feldstruktur des Ängstlichen, der allein durch den dunklen Wald geht: nichts ist mehr "selbstverständlich", nichts mehr "natürlich". Im Dunkel, wo man es nicht sehen kann, und hinter den Bäumen lauert "es" - man fragt nicht, was Es ist, was da lauert. Es ist ein ganz Unbestimmtes, es ist das Lauern selber. Die *Zwischenräume* zwischen dem Sichtbaren und das *Dahinter*, all dieses Ungreifbare ist nicht mehr geheuer, **der Hintergrund selbst, vor dem sich die greifbaren Dinge abheben, hat seine Neutralität verloren.** Nicht der Baum oder der Strauch, den man sieht, das Rauschen der Wipfel oder das Schreien des Kauzes, das man hört, ist es, das uns beben macht, sondern alles Hintergründige, der ganze Umraum, aus dem Baum und Strauch, Rauschen und Krächzen sich herauslösen, eben *das Dunkel und der Hintergrund selbst* sind es.

Genau so im Misstrauen: Nicht *was* die Menschen tun oder sagen, regt uns auf, sondern das, was sie *nicht* sagen und was sie nur heimlich, hinter unserem Rücken tun, was sie beabsichtigen zu tun, was sie im Schilde führen, was sie untereinander bespreken, während wir nicht dabei sind. **Der Hintergrund hat völlig neue Eigenschaften angenommen, als er sie bisher hatte. Denn bisher brauchten wir ihn nicht zu beachten, es lag in seinem Wesen, dass er nicht beachtet zu werden brauchte. Was sich von ihm abhob, was Figur wurde, dem waren wir zugewandt, aber der Grund war neutral. Nun ist diese Neutralität des Grundes verloren gegangen** [vet, WK].

In termen van Ricoeur is in de psychose de competitie tussen de episodische dimensie en de configuratie gewonnen door de configuratie. De episodische dimensie is verloren, diens stabiele ordening van “...en toen...en toen...en toen...” is uit elkaar gevallen. De connectiviteit van de keten van gebeurtenissen is opgelost, en in de psychose worden de gebeurtenissen die normaliter opstapjes zijn in de richting van een plot, het plot zelf, niet langer ondersteund door een episodische grond. De psychose is dus een levensvorm zonder normale narrativiteit. In plaats daarvan is er sprake van configuraties en plots zonder episodische of chronologische onderbouw. Ricoeur (1981: 279) zegt: “...the configurational dimension cannot eclipse the episodic dimension without abolishing the narrative structure itself.”²

5. De psychotische levensvorm

Normale personen creëren als schrijvers of verhalenvertellers werelden waarin ze zelf leven. Als psychoten geen historiciteit en geen narrativiteit met episodische dimensie kennen, leven ze dan nog wel in een wereld? En zo ja, in wat voor wereld?

---

² Het is markant dat Ricoeur hiermee verwijst naar de poging van structuralisten als Greimas en Lévi-Strauss die van verhalen tijdloze mythes of structuren willen maken. In paragraaf 5 zal ik betogen dat de psychoot ook dergelijke tijdloze mythes ontwerpt, maar in tegenstelling tot Lévi-Strauss en Greimas, zelf gedoemd is in deze mythes te leven.

5.1 Oneindige ruimte

In termen van Heidegger (1998) wordt het normale in-de-wereld-zijn gekenmerkt door een ontslotenheid, d.w.z. een openheid of ontvankelijkheid, en een gericht-zijn naar de toekomst. De oneindigheid die verscholen ligt in de openheid krijgt in het normale in-de-wereld-zijn een horizon door het ten-dode-zijn. Een psychoot bevindt zich net als anderen niet alleen in een *Umwelt*, maar staat open naar de *Welt*. Echter de oneindigheid heeft in de psychose door het buiten-de-tijd-zijn geen horizon meer, of hoogstens nog een ruimtelijk overstijgbare. De psychotische wereld is die van de oneindige ruimte zonder tijdsbegrenzingen. Het is een wereld zonder zwaartekracht: er is geen grond die de figure nog langer aantrekt.

Ricoeur merkt op dat het vertellen van verhalen altijd verbonden is aan een point-of-view van de narrator (p.279): “The notion of reflective judgement upon events includes the concept of ‘point of view’...here we may affirm that the narrative art characteristically links a story to a narrator.” Wie zonder narratieven is, is zonder point-of-view en de psychotische persoon fragmenteert in oneindig veel points of views. Hier dient narratief in de brede zin des woords begrepen te worden. Uiteraard zijn mensen die geen begenadigd verhalenvertellers zijn niet psychotisch. Een narratiefloos bestaan moet in dit geval begrepen worden als een bestaan zonder episodische dimensie.

5.2. Complot

De psychotische wereld kent wel een plot. Dit plot is echter niet de uitkomst van een afwezige en aan de ervaring voorafgaande - en daarmee dus transcendente (in de zin van Kant) - geschiedenis, maar speelt zich in de immanentie rondom de psychoot af, en wordt een **complot**. Het complot kent in tegenstelling tot het plot geen geschiedenis, maar is als een net dat de psychoot zelf steeds opnieuw uitwerpt en waarin hij ook zelf gevangen zit. In de knopen van het net zitten de gebeurtenissen die normaliter de achtergrond of episodische dimensie van de narratief vormen.

5.3. Mythische wereld

In *Time and Narrative; Narrated Time* schrijft Ricoeur (p. 105):

“The time of the calendar is the first bridge constructed by historical between lived time and universal time...its institution constitutes the invention of a third form of time...”mythic time”...I took as the starting point of our investigation into narrative first epic and then historiography. The split between these two narrative modes has already occurred when our analysis begins. Mythic time takes us back before this split, to a point in the problematic of time where it still embraces the totality of what we designate as, on the one hand, the world and, on the other hand, human existence.”

De psychoot erkent niet langer de gangbare historische en fictionele narratieven in het groot over de wereld, en in het klein over zichzelf. Wat voor temporele aspecten heeft de wereld waar hij dan in terecht komt? Enerzijds ervaart de psychoot nog steeds verandering en een ‘worden’ in een vloeiend heden. De tijd staat misschien wel stil maar hij zelf niet. Zijn ‘lived time’ is echter niet langer verbonden met de tijd van de kalender die daardoor zich als een statisch ding buiten hem bevindt. Anderzijds wordt ook de universal time nog gekend door de psychoot: hij beseft wel dat er zich tussen gebeurtenissen relaties van oorzaak en gevolg, van eerder en later kunnen bevinden. De schakel (of *first bridge*) daartussen van de historische of fictionele narratief gebruikt hij echter niet meer. Daardoor komt hij terecht in wat ik in Kusters (2004) een draaikolk van tijd noemde, maar wat met Ricoeur misschien wel als mythische tijd gezien kan worden.

De wereld die van kalenders aan elkaar hangt en waarin er onderscheid is tussen historie en fictie verdwijnt in de psychose om plaats te maken voor een mythische wereld van cycli en rituelen. Het complot heeft mythische dimensies. In tegenstelling tot het plot is er geen tijd die aan het complot voorafgaat en dit voorbereidt. In het psychotische verhaal vervullen personen uit het 'normale' alledaagse leven mythische rollen, die door de psychoot worden gecomponeerd uit 'normale' historische en fictionele elementen. Doordat de 'normale' identiteit gebaseerd op gedeelde narratieven in de psychose verdwijnt, transformeert de andere persoon in een mythische rol, en de intenties van anderen in regieaanwijzingen in het script van de gespeelde mythe.

5.4. Conclusie

In de psychotische wereld zijn geen fictionele of historische narratieven die uit een plot bestaan met een daaraan voorafgaande episodische dimensie. Dit laatste element wordt in de psychose onderdeel van het plot zelf dat zodoende complot wordt. Door het verdwijnen van deze episodische dimensie verandert de houding van de psychoot ten opzichte van tijd en ruimte. Hij bevindt zich niet langer in de tijd, in de zin van een ten-dode-zijn, en komt in een horizonloze oneindige wereld terecht. Wanneer we in de lijn van Ricoeur (1988) narratieven zien als verbindingen en zelfs als bronnen van *lived time* en *universal time* (of *durée* en *temps*) wordt begrijpelijk dat alle temporele dimensies veranderen in de psychose. In plaats daarvan komt de psychoot terecht in een mythische tijd die tegelijk de wereld en het menselijk bestaan (van de individuele psychoot) omvat.

6. Nieuwe narratieven

Tot slot bespreek ik twee soorten van 'geneeswijzen', of manieren om vanuit een psychotische wereld naar een gewone wereld te komen.

De Vooght (2001) heeft een methode ontwikkeld voor schizofrenen in een periode van negatieve symptomen die geen 'toegang hebben tot de normale of gewone vanzelfsprekende leefwereld (p. 28).' Om toch tot een aanvaardbare existentie te komen zouden deze patiënten zich een of andere vorm van narratief eigen moeten maken die hun strikt particuliere geleefde tijd zou kunnen verenigen met die van anderen in een talige gedeelde wereld (De Vooght, 2001: 42): "De verhaalstructuur behoort essentieel tot het kunnen verschijnen van het zijn van een subject." De Vooght gebruikt hiervoor de zogenaamde woordenboekmethode. Door de patiënten op basis van toevallige woorden uit het woordenboek te laten associëren lijken deze enigszins uit hun particuliere wereld te kunnen terugkeren. Sommige van De Vooghts patiënten lijken inderdaad baat te hebben bij de voorzichtige aanreiking van een narratief begin. Anderen komen slechts van de regen in de drop: hun wereld blijft particulier, maar in plaats van 'symptoomarm' wordt deze complotrijk. Desalniettemin laat De Vooght – met Ricoeur – zien hoe belangrijk narratieven zijn om in een gemeenschappelijke wereld te kunnen leven.

In Dam (2004) wordt een schizofrene patiënt geïnterviewd die zelf een blijkbaar effectieve methode heeft ontwikkeld om zich tegen wanen te wapenen. Deze Steven zegt:

"Sommige mensen zetten een cd'tje op als ze last hebben van stemmen. Ik coupeer gedachten door zinnen uit te spreken die ik heb geleerd tijdens mijn studie spraakvorming. Voor mij is het een effectieve methode. Ik doe het in het Duits, dat klinkt veel krachtiger dan Nederlands. De zin *Dass er dir log, uns darf es nicht loben* gebruik ik regelmatig om synchronisatie tegen te gaan. Voor mij is synchronisatie dat er hier een stereo aanstaat, verderop een tv, kinderen op het plein spelen. **Al die geluiden vormen een netwerkje**, dat zich koppelt aan mijn gedachtegang. Mijn gedachten zijn dan niet meer vrij van impulsen van buitenaf. Om dat te couperen zeg ik zo'n zin netje hardop. Ik kan mezelf behoorlijk *pushen* om het tien, twintig keer achter elkaar op te zeggen. Dan heb je het echt in je hoofd zitten. De zin *Dass er dir log, uns dar! es nicht loben*,

is een veilige zin, ik zou niet weten hoe ik hem moet vertalen. Maar soms is het essentieel dat het wél wat betekent. *Eben deswegen will ich dies nicht!*"

Het netwerkje dat zich om hem heen spint noem ik het *complot*. Steven gebruikt een soort rituele cyclische herhaling om zich tegen dergelijke complotten te wapenen. Dergelijke cyclische rituele herhaling behoren tot de mythische tijdsbeleving (Ricoeur 1988: 105). Wanneer Steven zinnen bestaande uit klanken als mantra's opzegt, maakt hij gebruik van de mythische tijdsdimensie om voor zich een beschermende wereld te creëren. Wanneer hij zinnen mét betekenis gebruikt, opereert hij in de narratieve dimensie om het complot tot begrijpelijk plot te reduceren.

Kortom, narrativiteit is de spil die de moderne identiteit van mensen bepaalt en die de bodem legt voor de niet-psychotische ervaring van tijd. Ricoeurs combinatie van hermeneutiek en fenomenologie vormen een interessant gedachtegoed om de psychotische wereld - en tijd - nader te onderzoeken.

7. Literatuur

- Blankenburg (1971). *Der Verlust der Natürlichen Selbstverständlichkeit; Ein Beitrag zur Psychopathologie symptomarmer Schizophrenien*. Stuttgart: Enke Verlag.
- Conrad, K. (1958). *Die beginnende Schizophrenie; Versuch einer Gestaltanalyse des Wahns*. Stuttgart: Thieme Verlag.
- Cullberg, J. (1984). *Moderne psychiatrie*. Baarn: Ambo.
- Dam, C. (2004). *En nu sodemieter je uit mijn gedachten! Interview met Steven Wouters*. In: *Psy*, 13: 4-9.
- De Vooght, L. (2001). *De Psychose; Een fenomenologische en psychoanalytische studie*. Ongepubliceerd manuscript.
- Gerrits, S. (2005). *In verwarde toestand*. Manuscript.
- Heidegger, M. (1998 [1927]). *Zijn en tijd*. Nijmegen: Sun.
- Jong, F. (2003). *Mijn ingrijpende ziekte psychotisch te zijn. En zo ga ik verder*. Utrecht: SBWU.
- Kusters, W. (2004). *Pure Waanzin*. Amsterdam: Nieuwezijds.
- Minkowski, E. & R. Targowla (2001 [1923]). *A Contribution to the Study of Autism: The Interrogative Attitude*. In: *Philosophy, Psychiatry, & Psychology* 8.4; 271-278.
- Ricoeur, P. (1981). *Hermeneutics and the human sciences*. Cambridge University Press.
- Ricoeur, P. (1988). *Time and Narrative*, vol. 3. Chicago University Press.